

Співпраця Міжнародного кримінального суду та України у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом

Грушко М. В.¹

Опубліковано	Секція	УДК
07.09.2023	Право	341.645:341.32

DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10071974>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. У статті досліджено особливості співпраці Міжнародного кримінального суду та України у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом. Наголошено, що створення і функціонування органів міжнародного кримінального правосуддя в сучасному світі дозволяє уточнити деякі сформовані в доктрині міжнародного права уявлення про індивідуальну кримінальну та міжнародно-правову відповідальність. Підкреслено, що на сьогодні ще не вирішено всі спірні питання та не досягнуто однакості щодо важливих теоретичних і практичних питань у означеному аспекті, зокрема щодо співпраці України та МКС в контексті принципу юрисдикції таких як реалізація принципу універсальної юрисдикції, застосування принципу комплементарності, забезпечення екстрадиції осіб для кримінального переслідування або виконання рішення чи виданого ордеру МКС.

Доведено, що розбудова Міжнародної системи правосуддя є надважливою, а роль МКС у формуванні міжнародної системи правосуддя є глибокою та незамінною. Підкреслено, що Міжнародний кримінальний суд не замінює національні суди; відповідно до положень Римського Статуту, кожна держава зобов'язана здійснювати кримінальну юрисдикцію стосовно винних осіб, які несуть відповідальність за вчинення міжнародних злочинів. Наголошено, що шляхи вдосконалення та зміцнення глобальної архітектури відповідальності повинні відобразитися в законодавстві кожної держави. Відзначено, що залишається не вирішеним питання з п'ятим складом міжнародного злочину – екоциду – руйнування навколишнього середовища від наслідків збройних конфліктів, а Україна є першою державою в історії, яка розслідує злочини проти докіль як воєнні злочини. Підкреслено, що посилення міжнародної співпраці сприятиме ефективній роботі МКС та реалізації ідеї міжнародного правосуддя, тим самим прискорити перехід від обіцянок до реальних дій та поглибити вплив міжнародного кримінального правосуддя впродовж ХХІ століття.

Ключові слова: Міжнародний кримінальний суд, юрисдикція Міжнародного кримінального суду, виконання рішень Міжнародного кримінального суду, відповідальність за воєнні злочини, злочини проти людяності, міжнародні злочини, міжнародний судовий орган, міжнародне право, міжнародне правосуддя.

¹ кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія», <https://orcid.org/0000-0002-5856-8147>

Cooperation between the International Criminal Court and Ukraine in the Context of an International Armed Conflict

Abstract. It is emphasized that the establishment and functioning of international criminal justice bodies in the modern world allows for a clarification of certain doctrinal notions of individual criminal and international legal responsibility. International criminal courts currently hold a distinct place in the system of international judicial institutions, sharing commonalities with human rights courts on one hand, and differences from human rights courts and other international judicial institutions on the other. It is highlighted that not all disputed issues have been resolved, and unanimity has not been achieved on important theoretical and practical matters in this regard, particularly concerning the cooperation between Ukraine and the International Criminal Court (ICC) in the context of principles such as the exercise of universal jurisdiction, the application of the complementarity principle, and the extradition of individuals for criminal prosecution or the execution of ICC orders.

It is proven that the development of the International Justice System is crucial, and the role of the ICC in shaping the international justice system is profound and irreplaceable. It is underscored that the International Criminal Court does not replace national courts; according to the provisions of the Rome Statute, each state is obligated to exercise criminal jurisdiction over individuals responsible for international crimes. It is noted that after the grave crimes committed by Russian occupiers in Bucha, Irpin, Hostomel, Borodianka, Mariupol, and other cities and villages of Ukraine, the issue of accountability for war criminals must be unequivocal and beyond doubt. It is highlighted that the question of the fifth element of the international crime - ecocide - the destruction of the environment as a consequence of armed conflicts, remains unresolved, and Ukraine is the first country in history to investigate environmental crimes as war crimes. It is stressed that strengthening international cooperation will contribute to the effective functioning of the ICC and the realization of the idea of international criminal justice, thereby accelerating the transition from promises to concrete actions and deepening the influence of international criminal justice throughout the 21st century.

Keywords: International Criminal Court, Jurisdiction of the International Criminal Court, Execution of International Criminal Court Decisions, Responsibility for War Crimes, Crimes Against Humanity, International Crimes, International Judicial Body, International Law, International Criminal Justice.

Вступ

«Найбільш тяжкі злочини, що викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства не повинні залишатися непокараними» - саме з таких слів починається Преамбула Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС). Наявність збройних конфліктів в різних регіонах світу дають підстави стверджувати та впевнюватися в потребі існування постійного міжнародного суду щодо притягнення до відповідальності за воєнні злочини, злочини проти людяності, геноциду, злочину агресії – «їхнє ефективне переслідування повинно бути забезпечене як заходами на національному рівні, так і шляхом посилення міжнародного співробітництва». Міжнародний кримінальний суд є тим постійним міжнародним судом, який заснований не лише для притягнення до відповідальності винних осіб, але й для розслідування та кримінального переслідування осіб, яких звинувачують у скоєнні «найбільш тяжких злочинів, що викликають занепокоєння міжнародного співтовариства» в цілому. У зв'язку з повномасштабним вторгненням з 2022 р. – збройним конфліктом міжнародного характеру, та ситуацією з 2014 р. – на Сході України та окупацією Автономної республікою Крим, питання співробітництва України з МКС залишаються важливими та

актуальними досі. Хоча ідея кримінального правосуддя була закладена Нюрнберзьким і Токійським трибуналами після Другої Світової війни, але Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 р., Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 р., Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 р., Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього та інші міжнародні документи дали підстави Генеральній Асамблеї ООН визнати необхідність у постійному міжнародному судовому органі, що і фінішувало ідею заснування системи міжнародного кримінального правосуддя. Події в Югославії в 1991 р. та Руанді 1994 р. мали найбільший вплив на рішення щодо скликання конференції, яка заснувала МКС в 1998 р. Римський статут 1998 р. став досягненням міжнародної спільноти, але, нажаль, є багато перепон до належного дотримання та забезпечення виконання як положень, так і самих рішень.

1 липня 2002 р. набрав чинності Римський Статут МКС. Таким чином, постійно діючий орган міжнародного правосуддя у кримінальних справах про міжнародні злочини, ідея про необхідність створення якого в світовому співтоваристві виникла на початку ХХ ст., став реальністю. Установа Міжнародного кримінального суду і функціонування двох міжнародних трибуналів – по колишній Югославії і по Руанді – дозволяють говорити про сформовану систему міжнародного кримінального правосуддя. Створення і функціонування органів міжнародного кримінального правосуддя в сучасному світі дозволяє також уточнити деякі сформовані в доктрині міжнародного права уявлення про індивідуальну кримінальну та міжнародно-правову відповідальність. Міжнародні кримінальні суди в даний час займають особливе місце в системі міжнародних судових установ, маючи, з одного боку, загальні риси з судами з прав людини, а з іншого боку, відмінності як від судів з прав людини, так і від інших міжнародних судових інституцій.

Стан дослідження. Дослідженням окремих аспектів діяльності, структури, юрисдикції та компетенції МКС займалися як вітчизняні, так і зарубіжні вчені, зокрема Зелінська Н., Дрьоміна-Волок Н., Андрейченко С., Пилипенко В. Смирнов М., Політова А. та інші. Проте й на сьогодні ще не вирішено всі спірні питання та не досягнуто однакості щодо важливих теоретичних і практичних питань у означеному аспекті, зокрема щодо співпраці України та МКС в контексті принципу юрисдикції таких як реалізація принципу універсальної юрисдикції, застосування принципу комплементарності, забезпечення екстрадиції осіб для кримінального переслідування або виконання рішення чи виданого ордеру МКС.

Мета статті полягає у з'ясуванні важливості співпраці України та МКС, вивчення правових можливостей такої співпраці в міжнародному та національному праві, зокрема питання можливостей імплементації положень Римського статуту у внутрішньодержавне право України, процедурних питань розслідування та збору доказів щодо вчинення росією найбільш тяжких злочинів визнанні в якості таких світовою спільнотою. Питання співпраці та юрисдикції держав в міжнародному праві, в епоху глобальних перетворень, що відбуваються в усіх сферах життєдіяльності суспільств, потребують належного розуміння, тлумачення та застосування, а можливо й вдосконалення законодавства деяких держав.

Результати

Судові засоби врегулювання спорів між цивілізованими державами є одним з важливих та дієвих способів, які сприяють забезпеченню миру, безпеки та взаємовигідному співробітництву.

Україна розпочала співпрацю у 2014 р., коли Верховна Рада України звернулася із заявою від 25 лютого 2014 р. до МКС. Заява стосувалась визнання юрисдикції МКС щодо скоєння злочинів проти людяності вищими посадовими особами держави, які своїми діями призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українців під час мирних акцій протестів у період з 21 листопада 2013 р. по 22 лютого 2014 р., відома як так звана «справа Майдану».

Як відомо Україна підписала Римський статут, але не ратифікувала, а отже не є повноцінною учасницею МКС. Проте наша держава скористалась можливістю, яка передбачена п. 3 ст. 12 Римського статуту – механізмом визнання юрисдикції МКС – щодо конкретних злочинів, учинених у конкретний період часу. Відповідно 25 квітня 2014 Прокурор МКС офіційно відкрила процедуру попереднього вивчення ситуації в Україні. Під час вивчення Офіс Прокурор МКС мав визначити чи наявні достатні докази вчинення злочинів достатньої тяжкості, які підпадають під юрисдикцію Суду.

4 лютого 2015 р. ВР України ухвалила відповідну Постанову «Про Заяву про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій ДНР і ЛНР, які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян» [1].

З огляду, що міжнародне право виступає основним регулятором відносин між державами з метою забезпечення міжнародного правопорядку та правосуддя важливим було вчинення відповідних кроків з боку України на шляху до реалізації правосуддя відповідно до норм міжнародного права. Формування в державах збалансованого, ефективно діючого законодавства з гармонійно взаємопов'язаними і взаємообумовленими нормами міжнародного права неможливо без усвідомлення загальносвітових інтеграційних процесів. Таким чином діяльність МКС не можна розглядати поза зв'язком з іншими національними правовими системами. В епоху важливих змін та трансформацій, що відбуваються в різних сферах життєдіяльності суспільств, належне розуміння та тлумачення норм міжнародного права потребує вдосконалення законодавства різних держав, серед таких держав і Україна. Для України питання вирішення спорів між державами, що пов'язані із післявоєнним врегулюванням міждержавних спорів, а також питань щодо притягнення до відповідальності осіб, які вчинили найбільш тяжкі міжнародні злочини, кримінального переслідування є безумовно актуальним та важливим.

Першочергова задача, яка полягала у визнанні Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів, була досягнута. Наступним важливим стає звернення України з відповідними позовними заявами. Згодом 29 вересня 2015 р. Прокурор МКС розширив попереднє вивчення ситуації в Україні зокрема ситуацію щодо агресії РФ.

Саме з цих дій почалось співробітництво органів прокуратура України з МКС стосовно подій, які пов'язані з наявним збройним конфліктом між Україною та російською федерацією.

Ще з 2015 р. Україною було направлено 21 інформаційне повідомлення про вчинення громадянами росії воєнних злочинів та злочинів проти людяності як в Криму, так і на Сході України до Офісу Прокурора МКС. Департаментом на постійній основі надавалася додаткова необхідна інформація та тим самим налагоджувалась подальша комунікація.

Прокурор МКС заявила про завершення процедури попереднього вивчення ситуації в Україні та про наявність підстав для початку повноцінного розслідування злочинів, учинених у зв'язку зі збройним конфліктом у Автономній Республіці Крим та на Сході держави. Заява, була зроблена під час робочої зустрічі напередодні засідання,

присвяченого 19-ї сесії Асамблеї держав-учасниць Римського статуту. «Офіс прокурора МКС ухвалив рішення про завершення попереднього вивчення подій в Україні, які пов'язані з міжнародним збройним конфліктом на Донбасі та в Криму» - було повідомлено Офісом Генерального прокурора України 11 грудня 2020 р. [2].

Згодом у січні 2020 р. було створено перший спеціалізований структурний підрозділ – Департамент нагляду у кримінальних провадженнях щодо злочинів, вчинених в умовах збройного конфлікту, уповноважений на співробітництво МКС в складі Офісу Генерального прокурора. Департамент забезпечує збір, аналіз, систематизацію даних для підготовки повідомлень до Офісу Прокурора МКС з метою збору доказів вчинення воєнних злочинів та злочинів проти людяності.

Наступним кроком має бути звернення Прокурора до Палати досудового провадження МКС для отримання дозволу на початок повноцінного розслідування ситуації в Україні.

Україна проявляє високу повагу та належним чином дотримується норм міжнародного гуманітарного права. Нестерпно тяжко бачити, скільки страждань сьогодні спричинено російською федерацією українським громадянам! Злочини, намір яких направлений на «знищення нації», щоденні обстріли житлових будинків цивільного населення, карет медичної допомоги, вбивства дітей, згвалтування та інші форми сексуального насильства, використання «градів», жорстоке поводження з військовополоненими та багато інших злочинів, які вчиняє росія, нехтуючи не лише договірними нормами міжнародного гуманітарного права, але й нормами звичаєвого міжнародного права – людяністю. Тому російська федерація зобов'язана понести належну міжнародно-правову відповідальність за всі вчинені злочинні діяння.

Важливо, що Римський статут містить наступні положення ст. 15, яка регламентує, що «Прокурор може розпочати розслідування *proprio motu*», тобто за власною ініціативою, «на підставі інформації про злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду». Проаналізувавши серйозність отриманої інформації, Прокурор робить висновок про наявність достатніх підстав для здійснення розслідування, і відповідно звертається до Палати досудового провадження з проханням «дати санкцію на проведення розслідування».

Ще одним важливим моментом є те, що із цією метою МКС може запитувати додаткову інформацію від держав, органів ООН, різних міжурядових чи неурядових організацій або з інших достовірних джерел, а також може «отримувати письмові або усні показання в місці перебування Суду». Палата досудового провадження після вивчення прохання прийшла до висновку, що є достатні підстави для здійснення розслідування та що ця справа є такою, що підпадає під юрисдикцію Суду, та відповідно дала санкцію на початок розслідування. Посилаючись на ст. 15 українські правоохоронні організації долучаються до збору доказів щодо вчинення відповідних воєнних злочинів на території України. Так, з метою задокументувати випадки, коли російські окупанти використовували голод як зброю війни з метою подати докази МКС, юридична компанія Global Rights Compliance працюватиме з українськими прокурорами над створенням дос'є [3]. Також Truth Hounds – команда українських фахівців із прав людини, що займаються документуванням та розслідуванням воєнних злочинів, на рахунок яких починаючи «з 2014 р. провела більш ніж 200 полових місій та збрала понад 5 000 тисяч свідчень від свідків чи постраждалих осіб» [4]. Ці та інші факти підтверджує Управління Верховного комісара ООН з прав людини в Доповіді щодо ситуації з правами людини в Україні (1 лютого - 31 липня 2023 р.) датованого 4.10.2023 р. [5]. Проте варто звернути увагу що, не все що роблять громадські організації, може бути корисним та прийнятним через недотримання методології документування або нехтуванням належним процесом збереження доказів. Пріоритет у процесі документування – безпека свідків та

потерпілих, мова йде про право на недоторканість приватного життя. Має гарантуватися захищеність та конфідентичність інформації, яку отримує громадська організація в процесі її збору. У рекомендаціях Євроюсту та Офісу МКС щодо документування міжнародних злочинів йдеться, що громадським організаціям варто зводити взаємодію з вразливими особами до мінімуму [6]. Тому варто враховувати ці тонкощі та дотримуватись певної методології документування та інших процедурних моментів, які є важливими.

23 березня 2023 р. в будівлі МКС в Гаазі було підписано між Генеральним прокурором України та секретарем МКС Угоду про відкриття представництва МКС в Україні. З метою служіння інтересам правосуддя також був відкритий Офіс Прокурора МКС в Україні. Ця подія є корисною як для інтересів потерпілих, так і інтересам правосуддя. 14 вересня 2023 р. в Києві відкрили польовий офіс МКС, який є найбільшим представництвом МКС за межами Гааги, що стало новою главою співпраці України з МКС. Дані дії підвищують ефективність та оперативність реагування на злочини, які росія щодня вчиняє проти українців.

За час збройної агресії росії проти України було вчинено жахливі злочини, які порушують як міжнародне права прав людини, так й міжнародне гуманітарного права, багато з яких прирівнюються до воєнних злочинів та злочинів проти людяності, включаючи умисні вбивства, як цивільних осіб, так і військовополонених. Більша частина цих злочинів підпадає під національну юрисдикцію українських судів. За даними Офісу Генерального прокурора станом на 31 травня 2023 року зареєстровано 87716 проваджень щодо порушення законів та звичаїв війни, включаючи умисні вбивства (ч. 2 ст. 438 Кримінального кодексу України) [7]. Одночасно вказані злочини також підпадають під юрисдикцію МКС. Відповідно до Римського статуту МКС вбивство може бути кваліфіковано як злочин проти людяності, так й воєнний злочин. Тому є цінним, щоб держави зобов'язувались виконувати свої зобов'язання щодо судового переслідування та покарання осіб, які вчинили воєнні злочини, злочини проти людяності, геноцид та агресію. Тому питання міжнародного співробітництва держав у протидії міжнародній злочинності сьогодні є першочерговим завданням та має стати аксіомою кожної держави. Лише злагоджена діяльність та співпраця держав здатні забезпечити мирне співіснування та належний міжнародний правопорядок.

Висновки

Розбудова Міжнародної системи правосуддя є надважливою. Роль МКС у формуванні міжнародної системи правосуддя є глибокою та незамінною. Міжнародний кримінальний суд не замінює національні суди – це важливо пам'ятати. Відповідно до положень Римського Статуту, кожна держава зобов'язана здійснювати кримінальну юрисдикції стосовно винних осіб, які несуть відповідальність за вчинення міжнародних злочинів. Якщо держава не здатна або не бажає належно здійснювати розслідування або кримінальне переслідування злочинців, то МКС тільки тоді може втрутитися. Місія МКС – «покласти край безкарності осіб, які вчиняють найбільш тяжкі злочини, що викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства».

Шляхи вдосконалення та зміцнення глобальної архітектури відповідальності повинні відображатися в законодавстві кожної держави. Ефективне протистояння викликам, які сьогодні стоять перед Україною, кричущі порушення росією міжнародного права, глобальна війна проти основоположних законів, принципів та цінностей цивілізованого світу – є нагальним завданням людства в цілому. Судовий вирок путіну є одним з дієвих стримуючих факторів вище перерахованих правопорушень. Забезпечення міжнародного правопорядку, який заснований на правилах забезпечення відповідальності і справжньої справедливості, потрібно заради

всіх жертв і постраждалих від збройного конфлікту в Україні та збройних конфліктів в усьому світі.

Держави, усвідомлюючи важливість забезпечення відповідальності, зобов'язані прийняти заходи щодо розробки більш чіткого загального підходу до вирішення проблем, які пов'язані з обмеженнями та/чи розмежуванням юрисдикцій держав та Міжнародного кримінального суду. Міжнародне співробітництво набуває нового значення в міжнародних відносинах. Саме в міжнародній співпраці держав знайшли відображення вирішення різних питань. Після тяжких злочинів, які скоювались російськими окупантами у Бучі, Ірпені, Гостомель, Бородянці, Маріуполі та інших містах, селах України, питання відповідальності воєнних злочинців має бути непорушним та не піддаватися сумнівам. Україна та інші держави, які підтримали Україну в питанні відповідальності за воєнні злочини та визнання росії агресором очікують часу, коли постануть винні особи перед Міжнародним кримінальним судом. Для кращих результатів та використання потенціалу для забезпечення справедливості в нестабільному світі потрібно розширити список держав-підписантів Римського статуту МКС. Ще залишається не вирішеним питання з п'ятим складом міжнародного злочину – екоциду – руйнування навколишнього середовища від наслідків збройних конфліктів, хоча й певні окремі дії й згадуються серед складів воєнних злочинів, проте жодного разу МКС так й не застосував. Україна, нажаль, має приклади вчинення правопорушень, які можна кваліфікувати як екоцид, або хоча б спробувати це зробити. З огляду, що Україна є першою державою в історії, яка розслідує злочини проти довкілля як воєнні злочини, міжнародна співпраця є цінним та важливим фактором у встановленні справедливості та викоріненні безкарності в міжнародні практики. «Ми справді намагаємося використовувати наші ресурси, наше партнерство, виконувати нашу роботу спільно з генеральним прокурором, поважаючи компліментарність... щоб переконатися, що справедливості більше, ніж безкарності», - відзначив прокурор Хан МКС.

Багато питань, багато що потребує змін та трансформацій. Тому посилення міжнародної співпраці сприятиме ефективній роботі МКС та реалізації ідеї міжнародного правосуддя, тим самим прискорити перехід від обіцянок до реальних дій та поглибити вплив міжнародного кримінального правосуддя впродовж XXI століття.

Список використаних джерел

1. Постанова Верховної Ради України Про Заяву Верховної Ради України «Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян» від 04.02.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-19#Text> (дата звернення 01.07.2023).
2. Міжнародний кримінальний суд завершив попереднє вивчення ситуації щодо Донбасу та Криму. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-mks-krym-donbas/30996465.html> (дата звернення 01.07.2023).
3. War crimes dossier to accuse Russia of deliberately causing starvation in Ukraine URL: <https://www.theguardian.com/world/2023/sep/24/war-crimes-dossier-to-accuse-russia-of-deliberately-causing-starvation-in-ukraine> (дата звернення 01.07.2023).
4. Сайт громадської організації Truth Hounds – <https://truth-hounds.org/about/>
5. Доповіді щодо ситуації з правами людини в Україні (1 лютого - 31 липня 2023 р.) URL: <https://ukraine.un.org/uk/download/145954/248372>
6. ICC Prosecutor and Eurojust launch practical guidelines for documenting and preserving information on international crimes. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/icc-prosecutor->

[and-eurojust-launch-practical-guidelines-documenting-and-preserving-information](#)

(дата звернення 01.07.2023).

7. Вбивство як злочин проти людяності та як військовий злочин в практиці Міжнародного кримінального суду – що чекає російських військових злочинців? URL: <https://www.gp.gov.ua/storage/uploads/539b150e-b364-4ad8-a2b6-c43a44a63517/warcrime-31052023ua.jpg>